

Skräcken för polio – och priset för att bekämpa den

NEMESIS

280 sidor

Författare: Philip Roth

Förlag: Houghton Mifflin Harcourt; 2010

ISBN 978-0-547-31835-6

Polio var den sjukdom som man mest fruktade under 1900-talets mitt. Vi som är födda på 1940-talet kommer ihåg år 1953, då ungefär 5 000 personer drabbades i Sverige, varav över hälften med förlamningssymtom. Särskilt unga människor insjuknade och kunde bli andningsförlamade, varvid de vårdades i järnlunga. I Köpenhamn räckte inte järnlungorna, till utan patienterna ventilerades manuellt. Men det hjälpte inte alltid, då blodgasbalansen rubbades, vilket gav upphov till Astrupanalysen och Siggaard-Andersens blodgaskurvor, som man tampades med under studietiden.

Som barn blev vi upplysta att inte besöka simbassänger, äta fallfrukt eller sparka i lövhögar. Det paradoxala var ju att ökningen av polio berodde på den moderna hygien. I det gamla »Lort-Sverige« blev man smittad som litet barn och sällan förlamad.

Badrummens och simbassängernas föregångsland USA drabbades särskilt svårt av polio. År 1952 insjuknade 58 000 personer, varav över 3 000 dog och 22 000 blev förlamade. Polioepidemierna började oftast på sensommaren, men år 1944 startade epidemin tidigare, vilket skildras i den gastkramande romanen »Nemesis« av Philip Roth. I bakgrunden finns hela tiden president F D Roosevelt, som var rullstolsbunden efter att själv ha drabbats av polio.

Philip Roths roman »Nemesis« handlar om när polioepidemin kommer till New-ark den heta sommaren 1944. Huvudpersonen Bucky Cantor är ungdomsledare på en lekplats i de judiska kvarteren. Han grämer sig för att han inte klarade mönstringen på grund av ett synfel och avundas sina bröder som får vara med om invasionen i Normandie. Mr Cantor måste stanna hemma. Men han går verkligen in för sitt jobb och engagerar sig för sina pojkar. En dag dyker ett ungdomsgäng upp från de italienska kvarteren och uppträder hotfullt. De

spottar och fräser och skriker att nu är det judarnas tur att få polio. Epidemin hade ännu inte spritt sig till de judiska kvarteren. Men snart börjar den ena pojken efter den andra få hög feber, bli nackstel och förlamad. Ambulansers sirener tjuter i natten, och det blir alltmer klart att poliosjukdomen grasserar.

Bucky går runt kvarteren och kondolerar de döda pojkarnas föräldrar. Lösa anklagelser om skuld, teorier om smittvägar och kontroverser om rimliga preventiva åtgärder komplicerar situationen för Bucky som hanterar sin oro genom pliktuppfyllelse. Under kulmen av epidemin får han ett erbjudande om att bli siminstruktör uppe i de svala bergen i staten New York, på ett scoutläger där också hans fastmō arbetar. Han reser dit, njuter av den nyvunna friheten, men plötsligt insjuknar en av scouterna där i samma symptom, och det står klart att Bucky är den symptomfrie smittbäran. Men så småningom insjuknar också han i polio och blir en krympling. Han har drabbats av hämndgudinnans (Nemesis) dom, trots att han egentligen bara hade goda avsikter.

Bucky hamnade först i rullstol men rehabiliterades delvis, även om han förblev en krympling. De astronomiska sjukvårdskostnaderna betalades av March of Dimes, en stor insamlingsstiftelse, som stod under överinseende av president Roosevelt.

Det satsades också stora pengar på forskning och utveckling av vaccin. En av de ledande forskarna var Jonas Salk. Han kom från ett fattigt judiskt hem i New York men var trots lysande studieresultat utestängd från de stora fina universitetet på grund av numerus clausus. Efter att ha ägnat sig åt undersökning av influensavirus under kriget började han att utveckla poliovaccin i stor skala. Han utnyttjade sig av apnjure, vilket möjliggjorde storskalig odling av viruset, som sedan avdödades med formalin. År 1954 startade Salk en massvaccination av barn i USA, vilket resulterade i att polio minskade dramatiskt. Salk hyllades som en hjälte och blev den tidens främsta ikon, som representant för läkarvetenskapens framsteg.

Men Karolinska institutet belönade

inte Salk med något Nobelpris för att han lyckats få fram det första effektiva poliovaccinet. Priset gick i stället till Enders, Robbins och Weller, som hade upptäckt hur man kunde odla fram polioviruset, så att det skulle vara möjligt att göra ett vaccin. För enligt Nobels testamente så ges medicinpriset bara för upptäckter och inte för uppfinningar eller tillämpningar.

Det var virologiprofessorn Sven Gard som argumenterade kraftfullt för att Enders och hans medarbetare skulle få Nobelpriset i fysiologi eller medicin redan år 1955, trots att åtta av Nobelkommitténs ledamöter röstade för en annan pristagare. Men Gards förslag vann i fakulteten, där den slutliga omröstningen skedde. Sannolikt påverkades den medicinska fakulteten vid KI av den svåra polioepidemin år 1953 (se »Nobel prizes and life sciences« av Erling Norrby, recenserad i LT nr 3/2011, sidan 100).

Skönlitteraturen kan stundom påminna oss om hur snabbt den medicinska utvecklingen och kunskapen har utvecklats. Tillstånd som bara för en generation sedan var mystiska till sin karaktär och där den terapeutiska arsenalen var starkt begränsad är i dag nästan bortglömda. Den amerikanske författaren Philip Roth, som har hunnit bli 77 år men inte visar några tecken på att dra ner på sitt författande, har just aktualiserat ett av dessa tillstånd. I en serie kortromaner som började med »Everyman« (2006), fortsatte med »Indignation« (2008), »The Humbling« (2009) och »Nemesis« (2010), beskriver han de ödesmättade val som formar livet och visar hur en individ kan motstå de angrepp som de rådande omständigheterna betingar.

Philip Roth är i Nobelprisklass liksom Salk, som aldrig fick priset.

Hugo Lagercrantz
hugo.lagercrantz@ki.se

Carl Lindgren
carl.lindgren@actapaediatrica.se

